

Участь бухгалтера у договірній роботі: історія та сучасність

Досліджено історичний та сучасний аспекти необхідності участі бухгалтера в договірній роботі підприємства, ступінь регламентації його дій в договірному процесі на законодавчому рівні та проаналізовано тенденції підготовки фахівців облікової спеціальності у ВНЗ в аспекті договірної роботи **договірна робота підприємства, права та обов'язки бухгалтера, договір**

З розвитком економіки, набуттям все більшого значення інформації та здатності управлінського персоналу приймати ефективні рішення однією з ключових проблем сьогодення як у світі, так і в Україні стала проблема забезпечення ефективного укладання господарських договорів (які є основними важелями господарської діяльності підприємств в умовах ринкової економіки). Роль юриста або юридичного підрозділу підприємства у даному процесі применшувати або й заперечувати абсолютно неможливо. Разом з тим спостерігаються тенденції до наділення працівників бухгалтерських служб правами та обов'язками, пов'язаними з їх участю у процесах ведення переговорів та укладання договорів. Однак невирішеними на даному етапі є питання щодо доцільності надання бухгалтерам таких функцій; регламентованості прав та обов'язків бухгалтерів щодо участі в договірній роботі та настання відповідальності за їх невиконання, а також проблема неналежного рівня освіти бухгалтерів, яких залучають до участі у договірній роботі.

Метою дослідження є вивчення та аналіз завдань, вимог, обов'язків і прав бухгалтера, якими його наділяли в процесі розвитку бухгалтерського обліку та накопиченого досвіду інших країн, визначення необхідності його участі в договірному процесі та сучасного рівня регламентованості дій бухгалтера в договірній роботі для розробки на базі одержаних результатів рекомендованих положень щодо регулювання прав і обов'язків бухгалтера в договірній роботі, які б на законодавчому рівні регламентували участь бухгалтера в договірному процесі.

Дослідженням проблем участі бухгалтера в договірній роботі, а також визначенням його прав та обов'язків щодо підписання договорів займалися як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники. Серед них О.М. Петрук (Україна); І.М. Богатая, Г.Ю. Касьянова, І.В. Кладова, Д.В. Курсєєв, О.В. Орлова, М.Л. Пятов, Я.В. Соколов, Ф. Сокольский, В.І. Ткач, О.М. Щемельов (Російська Федерація), Є.Р. Феліньські (Республіка Польща).

З метою визначення доцільності участі бухгалтера в договірній роботі підприємства, його конкретних прав та обов'язків в даному процесі, вважаємо необхідним охопити дослідженням наступні напрями:

- 1) вивчити думки дослідників щодо даного питання;
- 2) дослідити наукові досягнення дослідників України та країн ближнього зарубіжжя – дослідження тем захищених кандидатських і докторських дисертацій за допомогою методів аналізу та індукції;
- 3) проаналізувати положення законодавства України та країн близького зарубіжжя в частині наділення бухгалтера правами та обов'язками щодо взяття участі в договірній роботі, підписанні та візуванні договорів, використовуючи методи

порівняння, аналізу, історико-логічний;

4) провести аналіз та виявити тенденції зміни вимог до професійних навиків бухгалтера (аналізі вимог професійних організацій) із застосуванням історичного методу, порівняння, аналогії, дедукції.

Сформульовані напрямки дослідження забезпечать наближення його результатів до максимально об'єктивних, а також дадуть змогу виявити існуючі проблеми сьогодення в Україні щодо участі бухгалтера в договірній роботі, його прав та обов'язків (з використанням методів аналогії, порівняння та індукції) та запропонувати шляхи їх вирішення.

1. Необхідність участі бухгалтера у договірній роботі підприємства зазначена ще в першій праці з бухгалтерського обліку, опублікованій Л. Пачолі у 1494 р. – “Трактаті про рахунки та записи”. Так, призначення бухгалтерського обліку Л. Пачолі вбачав у “веденні своїх справ в належному порядку і як слід, щоб можна було без затримки одержати будь-які дані як відносно боргів, так і вимог” [9, с. 12]. Тобто, у даній праці вже підкреслювалося, що бухгалтерський облік ведеться для визначення величини боргів і вимог (юридична природа бухгалтерського обліку), що неможливо без знання умов угоди між контрагентами. Отже, з “Трактату про рахунки та записи” випливає, що для забезпечення виконання завдання бухгалтерського обліку до особи, яка його веде, вже в 1494 р. висувалася вимога розуміння та знання умов домовленостей (договорів) між контрагентами.

Пізніше, в середині XVI ст., Дієго дель Кастілло призначення бухгалтерського обліку вбачав “... у відображенні юридичних прав і вимог учасників договорів” [14, с. 80]. Незмінною залишилася позиція обліковців і на початку XVII століття. Так, на думку Симона ван Стевіна “мікрооблік повинен був надавати дані: ...про стан розрахунків з дебіторами та кредиторами” [14, с. 85]. Забезпечення виконання згаданого завдання можливе лише за умови знання особами, які ведуть бухгалтерський облік, умов договорів.

Ситуація не змінилася і за радянських часів. Так, серед трьох вимог, висунутих І.Р. Ніколаєвим ще у 1926 р. до справжнього бухгалтера є “здатність швидко орієнтуватися в особливостях кожної угоди, щоб знати, що від кого вимагати, та не хвилюватися за будь-які ускладнення в майбутньому, приступаючи до виконання угоди” [8, с. 7].

У 1928 р. Ф. Сокольський стверджує: “До цього часу дуже рідко, а то й зовсім не практикується бухгалтерський облік договорів підрядів та поставок, які укладаються підприємствами з підприємствами або з приватними особами та установами. Проте такий облік, завдалося б, є необхідним...” [16, с. 516]. При цьому Ф. Сокольський пропонує вести “загальний чіткий бухгалтерський облік і облік договорів на підряди та поставки” [16, с. 516], пропонуючи конкретні кореспонденції рахунків. У запропонованій схемі укладений договір автор вважає первинним бухгалтерським документом, на підставі якого й повинні здійснювати запропоновані кореспонденції: “Договір здається в Бухгалтерію, де на підставі цього договору, як бухгалтерського документу, робиться такий запис...” [16, с. 516]. У 1956 р. М.А. Леонтьєв, А.В. Умнов стверджують, що “головний (старший) бухгалтер підприємства зобов'язаний забезпечити контроль ... за своєчасним стягненням дебіторської та погашенням кредиторської заборгованості” [7, с. 326-327]. Таку думку у 1962 р. підтримують і А.Л. Бикова та С.А. Щенков, доповнюючи її тим, що “всі договори та угоди на відпуск товарно-матеріальних цінностей та на виконання робіт та послуг ... повинні бути завізовані головним (старшим) бухгалтером” [1, с. 335]. Описану ситуацію можна пояснити прийняттям Положення про головного (старшого) бухгалтера, що у різні роки уточнювалося, однак основні положення якого (серед яких і наведені нами) залишилися незмінними.

Необхідність знання бухгалтером положень договору не зводилася лише до теоретичних рекомендацій дослідників. Так, практичного втілення всі вищевикладені рекомендації набули, наприклад, у організаційній структурі бухгалтерської служби, розгалуженої на секції, підприємств США. Серед секцій, на які поділялася

бухгалтерська служба, виділялися: “секція кредиторів, в обов’язки якої входило затвердження платіжних документів; секція дебіторів, працівники якої вели облік розрахунків з покупцями; стіл претензій – збереження та розпорядження різного роду претензіями; секція з обліку продаж [4, с. 507]; загальна секція, одним з обов’язків якої був облік договорів [4, 507-508].

Деяко змінилася ситуація у період становлення незалежності України та інших держав близького зарубіжжя, що входили до складу колишнього СРСР. Тривалий час публікації, присвячені участі бухгалтера в договірній роботі, його функціям та обов’язкам були взагалі відсутні, й лише починаючи з 1998 р. знову почали з’являтися у літературі. Серед функцій бухгалтера знову називається участь у договірній роботі: “Бухгалтеру крім своїх прямих обов’язків – ведення бухгалтерського обліку та розрахунку податків часто доводиться виконувати велику кількість додаткових функцій. Одна з них – це підготовка та розробка умов договорів, які планує укласти підприємство” [5, с. 2]. Така позиція пояснюється великою кількістю підприємств малого та середнього бізнесу, які не можуть дозволити собі мати штатного юриста.

Отже, починаючи з 1494 р., в обліковій літературі спостерігається тенденція визнання необхідності участі бухгалтера у договірній роботі підприємства та наділенні його відповідними правами й обов’язками, яка протягом 1991-1998 р. була втрачена, а пізніше знову почала відроджуватися.

2. Питанням участі бухгалтерів у договірному процесі приділяли увагу і науковці. Так, існування серед науковців переконань щодо необхідності участі бухгалтера в договірному процесі, наділення його відповідними правами та обов’язками підтверджується наступними даними (табл. 1).

Таблиця 1 – Дисертації, які містять у назві слово “договір”, наявні у національних бібліотеках України та Російської Федерації, станом на 15 лютого 2005 р.

з/п	Країна	Період	Дисертації, які містять у назві слово “договір”		
			всього, шт.	Кількість	
				у т.ч. з бухгалтерського обліку, аналізу, контролю, аудиту, статистики	
			абсолютна, шт.	питома вага, %	
	Російська Федерація	1951-2003	126	2	1,59
	Україна	1993-2004	53	1	1,89
	Разом	х	179	3	1,68

Серед захищених дисертацій, що містять у назві слово “договір”(у різних відмінках), в Україні за період 1993-2004 рр. станом на 15 лютого 2005 р. налічується 53 дисертації, з яких лише 1 (1,89 % від загальної кількості дисертацій, що розглядаються) – за спеціальністю 08.06.04 “Бухгалтерський облік, аналіз та аудит” (О.М. Петрук [10]).

Майже аналогічна ситуація склалася у Російській Федерації, де з 1951 р. захищено 126 дисертацій, з яких лише 2 (1,59 % від загальної кількості) захищені на здобуття ступеня кандидата економічних наук, у тому числі лише одна дисертація – за спеціальністю 08.00.12 “Бухгалтерський облік, контроль та аналіз господарської діяльності” (І.В. Кладова [6]).

Період, в який були захищені зазначені дисертації (2000 р.), є важливим для кожної із країн, що розглядаються, оскільки це момент, коли можна говорити вже про існування ринкової економіки та визначеність напрямів господарювання, крім того, наявність результатів реформування бухгалтерського обліку. Захист дисертацій за економічними спеціальностями, в яких фігурує договірна робота, підтверджує важливість договору для господарської діяльності підприємства та свідчить, що в

ринковій економіці (або на шляху до неї) договір – основний регулятор відносин між суб'єктами господарювання.

Отже, науковці акцентують увагу на ролі договорів у господарському процесі підприємства та необхідності усвідомлення суттєвого значення бухгалтерської служби підприємства в договірній роботі.

Все вищевикладене підтверджує і необхідність зміни ставлення суспільства до бухгалтера, піднесення даної професії на якісно новий рівень, перетворення його з рахівника на людину, яка бере участь в управлінні підприємством і приймає ефективні рішення.

3. Ставлення суспільства до бухгалтера проявляється перш за все у законодавчому регулюванні його прав та обов'язків, а також вимогах до кваліфікаційного рівня шляхом затвердження планів освітніх програм та кваліфікаційних класифікаторів, а також оплачуваності даної професії та вимог роботодавців до таких працівників.

Аналіз положень законодавства колишнього СРСР та країн близького зарубіжжя в частині наділення бухгалтера правами та обов'язками щодо участі в договірній роботі, підписанні та візуванні договорів дозволить прослідкувати зміну таких положень та виявити основні тенденції щодо участі бухгалтерів у договірній роботі підприємства, а також дасть змогу сформулювати конкретні пропозиції з урахуванням національних особливостей та набутого досвіду інших країн.

Основними напрямками при реалізації зазначеного пункту дослідження стали: 1) дослідження нормативної бази часів СРСР та незалежної України; 2) дослідження нормативної бази країн ближнього зарубіжжя.

Регламентації дій бухгалтера щодо участі в договірній роботі на підприємстві за часів СРСР властиві два напрями:

а) пряма вказівка щодо виконання певних дій, наприклад, візування договору (див. табл. 2: права бухгалтера відповідно до Положення “Про головних бухгалтерів” [11]);

б) визначення непрямих обов'язків, належне виконання яких можливе виключно за умови участі в договірній роботі та проведенні аналізу договорів, наприклад, “стягнення у встановлені строки дебіторської та кредиторської заборгованості” неможливе без попереднього вивчення положень договору, зокрема граничних строків оплати (див. табл. 2: обов'язки відповідно до Положення “Про головних бухгалтерів” [11] та табл. 3: Положення “Про організацію бухгалтерського обліку і звітності в Україні” [13]).

Крім того, спостерігається тенденція до поступового наділення бухгалтера правами та обов'язками щодо участі в договірній роботі підприємства, пік якої припадає на період 1980-1991 рр. (у даний період права та обов'язки бухгалтера щодо його участі в договірній роботі, візування договорів регламентувалися найбільш повно та чітко Положенням про головних бухгалтерів, прийнятим у 1980 р.) Так, якщо Декретом про трести від 1923 р. взагалі не передбачено обов'язків бухгалтера щодо участі в договірній роботі підприємства, то вже в Положенні 1928 р., (хоча й опосередковано) визначено, що бухгалтер повинен підписувати документи матеріально-майнового, розрахункового та кредитного характеру. До таких документів можна віднести й договори. Положення, прийняті у 1932 р. та 1947 р., дещо уточнювали обов'язки бухгалтера щодо участі в договірній роботі, остання, крім того проголошувала необхідність візування бухгалтером договорів та угод на відпуск цінностей. З прийняттям Положення у 1964 р. права головного (старшого) бухгалтера в частині попереднього візування договорів, що укладаються, значно розширилися. Якщо раніше він візував лише договори та угоди на відпуск цінностей, то з введенням в дію Положення 1964 р. він візує і договори на одержання цінностей, виконання робіт. Найжорсткіше права та обов'язки бухгалтерів щодо участі в договірній роботі регламентувалися Положенням № 59, в якому не лише збереглися вимоги попереднього нормативного документу, а й передбачався обов'язок інших служб підприємства своєчасно передавати в бухгалтерію необхідні для

бухгалтерського обліку документи (серед яких називалися договори та угоди) та відповідальність за його невиконання (див. табл. 2).

Таблиця 2 – Права та обов'язки бухгалтера в частині договірної роботи за період 1964-1991 рр.

<i>Нормативно закріплені</i>	
<i>права</i>	<i>обов'язки</i>
1. Положення про головних (старших) бухгалтерів № 923 [12]	
<p>✓ документи, які є підставою для прийняття та видачі грошей, товарно-матеріальних та інших цінностей, а також які змінюють кредитні та розрахункові зобов'язання підприємств, організацій та установ, підписуються керівником та головним (старшим) бухгалтером підприємства, організації та установи або особами, ними на це вповноваженими. Перераховані вище документи без підпису головного бухгалтера ... вважаються недійсними та не повинні прийматися до виконання матеріально відповідальними особами, органами бухгалтерського обліку даного підприємства, організації та установи, а також установами банків. Договори та угоди, які укладаються підприємством, організацією та установою на одержання або відпуск товарно-матеріальних цінностей і на виконання робіт (послуг) ... повинні попередньо візуватися головним (старшим) бухгалтером. За невідповідності ... договорів та угод ... чинному законодавству, наказам та вказівкам вищестоящих організацій, а також при порушенні держаних цін головний (старший) бухгалтер такі документи не підписує та не візує (п. 20).</p>	<p>✓ головний (старший) бухгалтер зобов'язаний забезпечити: е) правильний облік та здійснення всіх фінансових, кредитних та розрахункових операцій, а також своєчасну та правильну вивірку всіх розрахунків господарства з банками та іншими органами; ж) своєчасне погашення кредитів установ банків (п. 9)</p> <p>✓ головний (старший) бухгалтер зобов'язаний забезпечити контроль: а) за своєчасним пред'явленням претензій до постачальників за недостачу, брак, некомплектність тощо; в) за своєчасним стягненням дебіторської та погашенням кредиторської заборгованості; д) за обґрунтованістю та законністю списання з бухгалтерського балансу ... дебіторської заборгованості та інших коштів (п. 10)</p>
2. Положення про головних бухгалтерів № 59 [11]	
<p>✓ підрозділи та служби об'єднання, підприємства, організації, установи: зобов'язані своєчасно передавати в бухгалтерію ... необхідні для бухгалтерського обліку та контролю документи – ... договори, угоди ... За несвоєчасне оформлення та складання цих документів, затримку передачі їх для відображення в бухгалтерському обліку та звітності, за недостовірність даних, що містяться у них, а також за складання документів, які відображають незаконні операції відповідальність несуть посадові особи, які склали та підписали ці документи (п. 17);</p> <p>✓ договори та угоди, що укладаються об'єднанням, підприємством, організацією, установою на отримання або відпуск товарно-матеріальних цінностей та на виконання робіт і послуг ... попередньо розглядаються та візуються головним бухгалтером (п. 19)</p>	<p>✓ головний бухгалтер, здійснюючи організацію бухгалтерського обліку, зобов'язаний забезпечити: д) правильне нарахування та своєчасне перерахування ... коштів на фінансування капітальних вкладень; погашення у встановлені строки заборгованості банкам за позиками (п. 10);</p> <p>✓ головний бухгалтер спільно з керівниками відповідних підрозділів та служб зобов'язаний ретельно контролювати: г) стягнення у встановлені строки дебіторської та погашення кредиторської заборгованості; дотримання платіжної дисципліни; д) законність списання з бухгалтерських балансів ... дебіторської заборгованості та інших втрат (п. 11)</p>

З моменту набуття Україною незалежності починається нова віха і в історії вітчизняного бухгалтерського обліку. Права та обов'язки бухгалтерів в частині договірної роботи підприємства за 14 років незалежності змінювалися двічі (табл. 3).

Дані, наведені в таблиці 3, є підставою для ствердження, що результатом процесу реформування бухгалтерського обліку в Україні, є поступове применшення ролі бухгалтера в договірній роботі. Як логічний результат останнього сьогодні спостерігається повне усунення бухгалтера від участі в договірній роботі (на нормативному рівні), що підтверджується відсутністю законодавчо закріплених прав і обов'язків бухгалтера в частині договірної роботи (див. табл. 3: права та обов'язки відповідно до Закону України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" [1]).

Враховуючи альтернативні варіанти, надані підприємствам щодо вибору елементів облікової політики та визначення відповідних прав і обов'язків осіб у посадових інструкціях, підприємства можуть самостійно визначати права та обов'язки бухгалтера щодо участі в договірній роботі підприємства. Єдиним, але суттєвим недоліком такої ситуації є недостатній рівень освіти та професіоналізму осіб, які визначають повноваження працівників бухгалтерської служби. Наслідком цього є невключення до посадової інструкції бухгалтера прав і обов'язків щодо аналізу та контролю договорів, що досить часто призводить до виникнення збитків, пов'язаних з виконанням договору ще задовго до його підписання. Підставою для такого твердження є проведений аналіз положень посадових інструкцій бухгалтерів 20 підприємств Житомирської області та 10 рекомендованих форм таких інструкцій, наведених у навчально-практичній періодичній та неперіодичній літературі. Із зазначеного обсягу лише у 4 (20 %) та 1 (10 %) відповідно зазначено права та обов'язки бухгалтера в частині його участі в договірній роботі.

Таблиця 3 – Права та обов'язки бухгалтера в частині договірної роботи

Нормативно закріплені	
права	обов'язки
Положення про організацію бухгалтерського обліку [13] (період чинності – з 03.04.1993 р. до 01.01.2000 р.) ³⁵	
Не передбачено	≠ головний бухгалтер підприємства, установи: візує господарські договори. Вказані документи без підпису головного бухгалтера вважаються недійсними і до виконання не приймаються. При відсутності у штаті головного бухгалтера керівник призначає контролера, якому надає право другого підпису на документах (п. 23)
Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" [3] (чинний з 01.01.2000 р.)	
Не передбачено	Не передбачено

Для розробки конкретних пропозицій щодо внесення змін до нормативних документів, необхідним є вивчення досвіду нормативного регулювання прав та обов'язків бухгалтера щодо участі в договірній роботі країн ближнього зарубіжжя. Так, наприклад, в Республіці Беларусь та Російській Федерації (з моменту набуття незалежності й до сьогодні) чинним є Положення № 59 [11] (див. табл. 1). Всі пункти цього документу, що стосуються регламентації прав та обов'язків бухгалтера щодо участі в договірній роботі підприємства, в зазначених державах не відмінені та чинні на сьогодні.

Таким чином, порівнюючи регламентованість прав та обов'язків бухгалтера щодо участі в договірній роботі підприємства в Україні, Республіці Беларусь та Російській Федерації, приходимо до висновку, що маємо найгіршу ситуацію серед трьох зазначених держав (оскільки права та обов'язки щодо участі бухгалтера в договірній роботі в Україні на законодавчому рівні абсолютно не врегульовані) і потребуємо її вирішення.

³⁵ До 03 квітня 1993 р. діяло Положення № 59 [11].

4. Тенденції останніх років такі, що бухгалтер розглядається як обов'язковий та активний учасник процесу управління господарюючим суб'єктом. Зміна функцій бухгалтера призводить і до розширення переліку предметів, знаннями з яких вони повинні володіти. Причому такі тенденція спостерігаються як у світі, так і в Україні. Так, заснована у 1977 р. Міжнародна федерація бухгалтерів (IFAC), до складу якої входять 156 національних бухгалтерських організацій з 114 країн світу, об'єднуючи таким чином більш ніж 2,4 мільйони професійних бухгалтерів, розробила сім міжнародних освітніх стандартів для підготовки бухгалтерів (International Education Standards). Серед них – IES 2 “Зміст програм професійної освіти” – стандарт поєднує три модулі, кожен з яких містить перелік рекомендованих IFAC предметів. Крім облікових предметів, до складу цього переліку увійшли: правове забезпечення підприємницької діяльності; фінанси та фінансовий менеджмент; управління корпорацією; етика бізнес-відносин; стратегічні рішення в системі менеджменту.

Тенденції, що спостерігаються у світі, підтримуються і в Україні. Так, відповідно до Довідника кваліфікаційних характеристик професій [2] в Україні серед завдань та обов'язків, передбачених для головних бухгалтерів, називаються і здійснення розрахунків з іншими кредиторами відповідно до договірних зобов'язань. Належне виконання такого обов'язку вимагає від сучасного бухгалтера в Україні, не зважаючи на відсутність законодавчо регламентованих таких його прав та обов'язків, знання умов договорів, укладених підприємством.

Отже, з метою підготовки бухгалтерів, які відповідають вимогам ринку, підтримуємо думку проф. Я.В. Соколова щодо необхідності зміни переліку предметів, які вивчаються у ВНЗ студентами облікової спеціальності, шляхом збільшення частки юридичних дисциплін, а основним завданням визначити навчання майбутніх бухгалтерів сприяти прийняттю та приймати дієві управлінські рішення [15, с. 18].

Враховуючи викладене вище, вважаємо необхідним: 1) законодавчо закріпити права та обов'язки бухгалтерів щодо участі в договірній роботі шляхом затвердження на державному рівні Положення про головного бухгалтера, в якому б були визначені його обов'язки щодо розробки умов договору та його візування або (як альтернатива) внесення відповідних змін до Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні”. Крім того, пропонуємо обов'язково включати до посадової інструкції головного бухгалтера обов'язки щодо розробки умов договору, його візування та участі в процесі переговорів. Таким чином, у випадку порушення обов'язків, визначених посадовою інструкцією, особа, яка їх порушила, буде нести дисциплінарну відповідальність; 2) ввести до навчальних програм та планів ВНЗ, що готують спеціалістів за економічними спеціальностями предмет “Мистецтво ведення переговорів”, а для студентів спеціальності 7.050106 “Облік і аудит” предмет “Методика ведення переговорів за участю бухгалтерів”.

Подальші дослідження будуть спрямовані на вивчення та обґрунтування функцій бухгалтера на кожному з етапів переговорів та розкриття сутності договірної політики підприємства.

Список літератури

1. Быкова А.Л. Теория бухгалтерского учета / под ред. С.А. Щенкова. – М.: Госфиниздат, 1962. – 352 с.
2. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників, затверджений наказом Міністрації №24 від 16.02.98 р.
3. Закон України № 996-XIV “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” від 16 липня 1999 р.
4. Ильин И.А. Права и обязанности контролера (главного бухгалтера) в САСШ // Вестник И.Г.Б.Э. – 1930. – № 6 (червень), С. 504-509.
5. Как правильно составить договор // Специальный выпуск журнала Главбух. Оформление договоров: практикум для бухгалтеров. – 2004. – Октябрь, Ч. 1, С. 2-3

6. Кладова И.В. Налоговые расчеты в бухгалтерском учете по видам типовых договоров: Дис. ... канд. экон. наук: 08.00.12. – Москва, 2000.
7. Леонтьев Н.А., Умнов А.В. Основы бухгалтерского учета, 4-е изд.– М., 1956.– 336 с.
8. Николаев И.Р. Проблема реальности баланса.– Л.: Экономическое образование, 1926.
9. Пачоли Л. Трактат о счетах и записях. – М.: Статистика, 1974. – 160 с.
10. Петрук М.О. Договірні зобов'язання і права в бухгалтерському обліку: Дис. ... канд. экон. наук: 08.06.04. – Житомир, 2000.
11. Положение “О главных бухгалтерах” утверждено Постановлением Совета Министров СССР № 59 от 24 января 1980 г.
12. Положение “О главных (старших) бухгалтерах государственных, кооперативных (кроме колхозов) и общественных предприятий, организаций и учреждений утверждено постановлением Совета Министров СССР № 923 от 06 ноября 1964 г.
13. Положення “Про організацію бухгалтерського обліку і звітності в Україні” затверджене Постановою Кабінету Міністрів України № 250 від 3 квітня 1993 р.
14. Соколов Я.В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней: Учебн. пособие для вузов. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1996. – 638 с.
15. Соколов Я.В. Новое в бухгалтерской профессии // Вестник ФА. – 2000. – № 4 (16).– С. 13-21.
16. Сокольский Ф. К вопросу об учете договоров // Счетоводство. – 1928. – № 6 (57). – С. 516-517.

Исследовано исторический и современный аспекты участия бухгалтера в договорной работе предприятия, степень регламентации его действий в договорном процессе на законодательном уровне и проанализировано тенденции подготовки специалистов учетной специальности в ВУЗах в аспекте договорной работы

The historical and modern aspects of necessity of accountant's contribution into the contract work at an enterprise, the extent of the legislative regulation of an accountant's actions within the negotiations have been researched as well as the tendencies of accounting specialists' training in the higher educational institutions in the aspect of the contract work have been analyzed.